

RAMON LLULL

La primera gran figura de les nostres lletres, la més entranyable i universal, vibrant i suggestiva, és Ramon Llull. El seu nom resta alçat, amb rara, vertiginosa magnitud, enmig de la història del pensament europeu: en ella marcà l'empremta torbadora del seu enginy especulatiu, i hi deixà un bell ròssec polèmic, perdurat fins al cor de l'Edat moderna, que en declara la força i la vigència. Poeta, novel·lista —el *Blanquerna* és ben bé una novel·la—, teòleg, filòsof, home de ciència i d'aventura, temperament apassionat i vocació enciclopèdica, en tot el seu treball humà i literari hi ha l'envergadura patètica del geni. De fronteres endins, a més, Llull representa per a la llengua catalana la consecució d'una eminència gloriosa: la filosofia parlà en català, per la ploma del Doctor Il·luminat, primer que en cap altre idioma vulgar. Aquest fet significava

un desplaçament del llatí com a vehicle privatiu del saber teòric i, en conseqüència, l'ascens de la llengua popular a les empreses dialèctiques— amb tot el que açò implica d'eixamplar l'àrea dels interessos intel·lectuals i de conferir al poble una nova dignitat. Com fa el Dant amb l'italià —i una mica abans que el Dant—, Llull desperta i explota les potències expressives de la nostra llengua, i els injecta una decisió que serà, a la llarga, tota una raó d'ésser col·lectiva. Per això Eugeni d'Ors pogué afirmar que «si una Nació moderna és una entitat de cultura, Llull i el Dant són els inventors de les Nacions».

Ramon havia nascut a la ciutat de Mallorca, segons diu la tradició, el 25 de gener de 1233, fill d'un cavaller català que acompanyava el rei Jaume en la conquesta de les Illes. En els alexandrins del *Desconhort* queda al·ludit el drama de la seua joventut —legendari, de pasta romàntica— i conta l'origen d'aquella fúria apostòlica que havia d'animar la seua vida sencera:

Can fui gran e senti del món sa vanitat
comencé a far mal e entré en pecat,
oblidant Déus gloriós, sigüent carnalitat;

mas plac a Jesucrist, per sa gran pietat,
que es presentà a mi cinc vets crucifigat
per ço que el remembràs e en fos enamorat
tan fort que eu tractàs com Ell fos preicat
per tot lo món, e que fos dita veritat
de la sua Trinitat, e com fo encarnat...

La conversió de Llull fou com totes les conversions. La vitalitat original —impulsions, caràcter, ànim: naturalesa— subsistí intacta: solament canvià de sentit. La mateixa febre que havia posat en els seus anys empecatats, i el gust i l'exercici de la seua època de trobador profà, va aplicar-los, després de les cinc aparicions, a la lluita pels nous designis religiosos.

Admira pensar l'extraordinària fecunditat, en l'acció i en la meditació, del nostre Barbaflorida. Va escriure —en llatí, en català, en àrab— una quantitat fabulosa de llibres, dels quals ens n'han pervingut més de dos-cents. Com alguns altres catalans d'aquells segles —com Arnau de Vilanova, com fra Anselm Turmeda, com mestre Vicent Ferrer—, passejà les seues inquietuds de visionari, la seua impaciència de foll —puix que «per lloar Déu e per reprendre los vicis de la cort de Roma, Ramon

lo savi havia pres l'ofici de foll—, per bona part del món conegut d'aleshores. Res no li era tan car, a Llull, com «l'endrecament dels infeels que ignorantment van a perdement». Potser només l'igualava en preocupació aquella altra pruija seua, relacionada amb l'anterior, d'arribar a una explicació racional de la dogmàtica cristiana, en controvèrsia latent o palesa amb jueus i musulmans. Per les corts i les universitats europees, la veu del mallorquí acabà essent un tenaç recordatori dels mals que rosegaven la cristiandat i de les apetències que aquesta havia perdut. Projectà croades, la creació d'escoles d'idiomes orientals, sistemes nous per a la predicació, complicades estructures lògiques i metafísiques —les *Arts*— de validesa suprema i incaducable. Fins i tot va anar personalment en terra de sarraïns a predicar i discutir. Diuen que va morir, octogenari, dins la nau que el portava a Mallorca, de tornada de Bugia on havia patit el martiri de lapidació...

Una convicció gairebé delirant el dominava. Creia tenir a les seues mans el ressort ideològic, graciosament inspirat, que portaria els infidels al si de l'Església:

Novell saber hai atrobat:
pot hom conèixer veritat
e destruir la falsetat:
sarraïns seran batejat,
tartres, jueus e mant errat
per lo saber que Déu m'ha dat.

Difondre'l, doncs, era la seua dèria; el mòbil de l'enorme activitat que desplegava era aquest propòsit generós. D'aquí que volgués utilitzar les virtuts més elementals de la poesia a fi de proporcionar-se un instrument, un entre els molts que li calien, en la seua tasca d'evangelitzador i de polemista. Aprofitava el poder mnemotècnic del metre i de la rima, la cançó que aleshores era el poema, per transformarlos en mitjà d'exposició didàctica. En una gran varietat de recursos mètrics i estròfics —que contrasta amb el quasi absorbent predomini del decasíl·lab, amb cesura després de la quarta síl·laba, dels tres primers segles de la nostra poesia—, en un llenguatge força aпроvençalat, monòton en la insistència de rimes idèntiques, Llull aboca la seua autobiografia alligadora —*Cant de Ramon, Desconhort*—, les seues obsessions de reformador eclesiàstic —*Lo Concili*—, la seua doctrina èti-

ca —*Medicina de pecat*— o apologetica —*Los cent noms de Déu, Lo pecat d'Adam*—, condensacions de l'Art i àdhuc una adaptació de la *Lògica* d'Algazel.

En alguns moments, però, aquests versos rudes, explícits i vençuts per llur mateix contingut discursiu, traspuen una bategant dolcesa emotiva, que els impregna d'elegàncies i de subtilitats apreses en la tradició occitana.

Quan par l'estela de l'albor
e s'aparèllon tuit li flor
que el sol montiplic llur color
d'esperança,
mi vest alegrança
d'una douçor, confiança
que hai en la Dona d'amor...

Llull s'havia ensinistrat en la poètica dels trobadors, i quan, amb la seua conversió, la dona és ja la Verge, i l'amor, amor de Déu, la lírica del Barbaflorida adopta la veu i el talent d'un trobadorisme «contrafet a l'espíritual». El mestratge dels vells poetes de Provença sura sobre els poemes de Ramon, alleugerint-los, dotant-los de vols súbits. I encara més enllà, en la prosa del *Llibre d'Amic e*

d'*Amat*, aqueixa galania, o galanteria, que ell batejava i traslladava al pla sobrenatural, es fa útil per a l'expressió suau, precisa, insinuant.

És en les pàgines excelses d'aquell *Llibre*, on Llull es guanya un lloc de primacia entre els poetes catalans de tots els temps. Interpolades en l'arquitectura severa del *Blanquerana*, i formades per «aitants versos com ha dies en l'any», el Beat les va escriure seguint la manera dels sufís, que «han paraules d'amor e eximplis abreujats», car envejava d'aquests místics musulmans la devota destresa amb què feien «més agradables els sermons». Sense pensar-s'ho, vivint una preciosa cruïlla cultural, el mallorquí creà una de les poesies més robustes, originals i perdurables de l'Edat mitjana: elements provençals, islàmics i, naturalment, bíblics, convergeixen, s'organitzen i renaixen reduïts a llum única, en el *Llibre d'Amic e Amat*. De tots ells, en substància, Llull n'accepta la part que convé al seu ímpetu insubornable, a la seua roent embriaguesa d'enamorat. Tres fastuoses tradicions de literatura eròtica —divina i humana— bullen i cimegen en el català puríssim, dúctil, verge encara, de Ramon.

Foll, però foll per amor. Aquesta és la clau de la vida i de l'obra de Llull. Només l'amor féu possible la seua resistència al desengany, quan els reis i els papes desestimen allò que ell postula; només l'amor dóna una consistència interior vigorosa a les seues lucubracions filosòfiques i morals; només l'amor, en fi, ja com a paradigma que determina procediments i models, explica el miracle d'aquella conjunció literària.

Pus mon voler vol vostra senyoria,
lo meu membrar e el saber vos vull dar:
car sens voler, Dona, jo ¿què els faria?,

diu, adreçant-se a la Mare de Déu. El voler, l'amor, tiny l'acció i la reflexió de l'Il·luminat; al seu torn, aquest amor es complica d'acció i de reflexió. En última instància, ell és un contemplatiu que no es resigna a la passivitat. En el *Llibre d'Amic e d'Amat*, les facultats intel·lectives apareixen, amb una reiteració quasi sistemàtica, essencialment vinculades al pur èxtasi místic. La possessió de Déu, per a Ramon, es confon amb una audaç comprensió de Déu.

—Digues, foll, ¿per qual cosa pots esser pus semblant a ton Amat?—Respòs:
—Per entendre e amar de tot mon poder
les faisons de mon Amat.

Com a bon franciscà, Llull deixa aflorar enèrgicament —«força d'amor no segueix manera», afirma— la seua deu afectiva, la passió que l'Amic, «feel e devot cristià», sent per l'Amat, Déu, i s'hi abandona, en una mescla torturada d'anhel i de premi. Com a bon franciscà —i també com a bon mediterrani— es mostra sensible a l'esclat de la natura, i petits traços de paisatge —arbres, fonts—, la referència als bells animals i a la gràcia de les albes, li serveixen de vocabulari simbòlic.

Cantaven los aucells a l'alba, e des-
pertà's l'Amat, qui és l'alba; e los aucells
feniren llur cant, e l'Amic morí per l'Amat,
en l'alba.

Verdaguer el recordarà en tot això, a l'altre començament de la poesia catalana. Però —menys franciscà, molt menys franciscà, en el sentit habitual del mot, que Verdaguer—, el Beat fa gravitar la seua desbordada efusió cap

al nucli especulatiu, i l'embranca amb l'afany de coneixença que el té dominat. Hi ha, doncs, un gruix filosòfic, concretament teològic, sota la pell tremolosa d'aquests versicles. L'experiència mística és, per a Ramon Barbaflorida, la màxima experiència intel·lectual.

Demanaren a l'Amic de qui era. Respòs: —D'amor. —De què est? —D'amor. —Qui t'ha engenrat? —Amor. —On nasquest? —En amor. —Qui t'ha nodrit? —Amor. —De què vivies? —D'amor. —Com has nom? —Amor. —D'on véns? —D'amor. —On vas? —A amor. —On estàs? —En amor...

Deïa l'Amic a son Amat: —Tu est tot, e pertot, e en tot, e ab tot. A tu em vull dar tot, per tal que jo t'haja tot, e hages tot mi. Respòs l'Amat: —No em pots haver tot, sens que tu tot no sies de mi. E dix l'Amic: —Hages-me tot, e jo tu tot. Respòs l'Amat: —Si tu m'has tot, ¿què haurà ton fill, ton frare, ta sor, ton pare? Dix l'Amic: —Tu, Amat, est tal tot, que pots abundar a esser tot de cascú qui es done a tu tot.

Cantava l'aucell en lo verger de l'Amat, e vénc l'Amic qui dix a l'aucell: —Si no ens entenem per llenguatge, entenam-nos per amor, cor en lo teu cant se representa a mos ulls mon Amat.

—Digues, aucell qui cantes d'amor al meu Amat, ¿per què em turmenta ab amor, qui m'ha pres a esser son servidor? Respòs l'aucell: —Si no sostenies treballs per amor, ¿ab què amaries ton Amat?

Si d'altres facetes i parts de l'opus lul·lià han quedat marcides o inoperants pel canvi dels segles, la poesia del *Llibre*, i d'alguns poemes, roman intocada i atraient, avui com fa vora set-cents anys, en la seua complexitat religiosa i literària. Àdhuc se l'ha volguda veure acompanyada d'una curiosa anticipació, amb la qual Llull connectaria amb l'hermetisme poètic contemporani. «Com pus escura és la semblança», escriu en el *Llibre de meravelles*, «pus altament entén l'enteniment que aquella semblança entén». L'obscuritat de la «semblança» —la imatge poètica, en aquesta hipòtesi, ja que no en la intenció del Beat— és assumida en tant que camí hàbil d'una comu-

nicació inefable. Les intuïcions del poeta, allò que excepcionalment aprehèn, i que vol dir, exigeix ésser dit a través d'una alquímia verbal salvadora: dit des d'un pla distint, correlatiu i enlluernador, *obscur* per la seua mateixa acuitat sorprenent. La comprensió, llavors, es podrà produir o no: però si es produeix, s'haurà assolit la plenitud poètica. Cal indicar que Lull formulava aquella asseveració per justificar, més que no pas els seus versos, els seus malabarismes d'exposició doctrinal a base de comparances, proverbis i apòlegs.

Conceptuós i ingenu, enorme i delicat com el seu temps, Ramon ens ha llegat les pàgines més fines i saboroses del segle XIII. La seua estranya personalitat, gegantina, frondosa, pròdiga, fulgura sense parió en el bigarrat escenari medieval. Compartí els millors dons del món cristià i del món oriental. Situat entre tots dos, com

entre la vinya e el fenollar,

el prengué l'amor, i s'hi lliurà, fins a morir,
literalment, per l'Amat, en l'alba.

ENTRE TOLOSA I BARCELONA

Un manuscrit procedent del monestir de Ripoll, contenint un nombre molt curt —exactament, dinou— de poemes, ens il·lustra sobre algunes manifestacions de la poesia catalana ja posterior als trobadors, però no relacionada encara amb la represa tolosana. Les obres del recull ripollès han estat datades de finals del segle XIII i principis del XIV, i mostren una remarcable catalanització en el llenguatge. Per aquest manuscrit coneixem uns pocs noms de poetes —Pere de Vilademany, Dalmau de Castellnou, Pere Alemany, un possible fra Hugó, un altre anomenat Francesc, i el Capellà de Bolquera, que cent anys més tard Eiximenis encara citarà com a «famós coblejador»— i un discret conjunt de composicions popularitzants, en les quals s'esfuma la darrera influència de Cerverí. De totes elles— i anònima, com la majoria—, en destaca una, d'airoso línia